

САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА ИМУНИТЕТА ДРЖАВЕ

I НОВИ ПРОБЛЕМИ И ДИЛЕМЕ У ДОМЕНУ ИМУНИТЕТА ДРЖАВЕ

Све до пре неколико година, контуре практично сваке расправе о имунитету државе, биле су одређене сукобом концепција (и интереса) које полазе са позиција апсолутног имунитета са једне стране, односно залагања за рестриктивни имунитет, са друге стране. Последњих десет година, сведоци смо спектакуларних победа присталица рестриктивног имунитета. О томе сведоче пре свега законски текстови и међународне конвенције, као што су: Европска конвенција о државном имунитету из 1972. године⁽¹⁾ (у даљем тексту: „Европска Конвенција“), амерички Foreign Sovereign Immunities Act из 1976. године (у даљем тексту: „Амерички Закон“), британски State Immunity Act из 1978. године (у даљем тексту: „Британски Закон“), пакистанска State Immunity Ordinance из 1981. године (у даљем тексту: „Пакистанска Уредба“) и канадски Act to Provide for State Immunity in Canadian Courts из 1982. године (у даљем тексту: „Канадски Закон“). Ови, као и неки други нови прописи, сасвим радикално ограничавају *јурисдикциони* имунитет држава, а доносе значајна ограничења (нарочито Амерички Закон) и у погледу *извршног* имунитета.

Нове се норме доносе у једној клими која свакако погодује тежњама за битним сужавањем имунитета државе. Стварању такве климе доприноси, пре свега, све учестанија појава држава као странке у трговачким трансакцијама. Од утицаја су и необично бројни написи у стручним часописима (нарочито западним), па и у штампи, у којима се идеја имунитета државе подвргава жестокој критици чија је основна теза следећа: није праведно допустити да држава ужива све благодети међународне трговине, а да истовремено ужива и заштиту од санкција које погађају лица, која се не придржавају норми међународне трговине.⁽²⁾

(1) Европску конвенцију су до сада потписале Аустрија, Белгија, Холандија, Луксембург, СР Немачка, Швајцарска и Уједињено Краљевство.

Види о Европској Конвенцији Sinclair, *The European Convention on State Immunity*, „International and Comparative Law Quarterly“, април 1973, 254.

(2) Види међу бројним чланцима и расправама, J. F. Lalive, *L'immunité de juridiction des Etats et des Organisations internationales*, „Recueil des Cours“, Vol. 84.1953, 209; Lauterpacht, *The Problem of Jurisdictional Immunities of Foreign States*, 28; „British Yearbook of Int. Law“, 1953, 220; Dunbar, *Controversial Aspects of Sovereign Immunity in the Case Law of Some States*, „Recueil des Cours“, Vol. 132, 1971, 203; Ress,

Овај аргуменат, наравно, има свог оправдања; и сужавање имунитета природна је последица чињенице да државе све више иступају у улози која није неодвојива од суверених функција, те да ступају у правне односе са партнерима који нису суверене државе. Ипак, стиче се утисак, да веома жестоке критике судских одлука којима се прихвата — јурисдикциони или извршни — имунитет неке државе, а које критике стварају безмало „осветничко“ расположење према идеји државног имунитета, пате од одређене једностраности. Ствара се утисак да су у посебно неповољном и нисигурном положају повериоци наспрам којих као дужник стоји држава, што није поткрепљено чињеницама. Насупрот томе, државе су релативно још увек најпоузданији дужници, мањег су броја и интензитета опасности које прате потраживања према држави. Практично не прети, на пример, стечај, нити манипулације са стечајем.⁽³⁾ Ваљало би имати у виду и то, да је позивање на имунитет по правилу само прва линија одбране; те је у најмању руку преурањен закључак коментатора, који случајеве у којима је признат имунитет, сматрају примерима који сведоче о избегавању неке обавезе — а не само о избегавању подвргавања судовима другог суверенитета. Спорови око извршења једне арбитражне одлуке против наше државе јасно доказују да позивање на имунитет не значи увек и избегавање неке правно ваљане обавезе. У поступцима ради извршења арбитражне одлуке, која гласи у корист Société Européenne d'Études et d'Enterprises, наша се земља безуспешно позивала на имунитет — но тиме је пружена прилика да се захтев за признање арбитражне одлуке, коју су донела два арбитра у Швајцарској, одбије из других разлога. Пре свега из разлога што је реч о обавези којом је закључено поравнање између Југославије и Француске (Société Européenne d'Études et d'Enterprises је била заградила интервенцију Француске државе) и што је Југославија још пре арбитражног поступка у потпуности исплатила своје обавезе сходно закљученом споразуму са Француском.⁽⁴⁾

Чак и ако сматрамо да је данашња критика државног имунитета недовољно уравнотежена, те доводи и до неких недовољно избалансираних решења, нема никакве сумње, да настојања за ограничавањем имунитета државе имају рационалан повод у проширивању државних делатности — а није спорно ни то, да су се та настојања показала веома ефи-

Entwicklungstendenzen der Immunität ausländischer Staaten, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht“, 1980/2, 217; Schreurer, *Some Recent Developments in the Law of State Immunity*, „Comparative Law Yearbook“, 2, 1978, 215; Strebel, *Staatenimmunität*, „Rabels Zeitschrift“, 1980, 66; Gramlich, *Staatliche Immunität für Zentralbanken?*, „Rabels Zeitschrift“, 1981, 545; Higgins, *The Death Throes of Absolute Immunity: The Government of Uganda Before the English Courts*, „American Journal of International Law“, 1979/3, 465; R. J. Mehren, *The Foreign Sovereign Immunities Act of 1976*, „Columbia Journal of Transnational Law“, 1978, 33; Schmitthoff and Woolridge, *The Nineteenth Century Doctrine of Sovereign Immunity and the Importance of the Growth of State Trading*, „Denver Journal of International Law and Policy“, 1977/2, 199; Kincaid, *Sovereign Immunity of Foreign State Owned Corporations*, „Journal of World Trade Law“, 1976, 110.

(3) Истина, данашњих дана се говори и о могућности банкрутства држава (Пољска, Мексико). Ипак, када су почетком септембра о.г. (1982) национализоване банке у Мексику, повериоци су реаговали са вликим олакшањем, чак и у земљама које иначе нису присталице национализације.

(4) Види одлуку холандског Врховног суда (Hoge Raad), „International Legal Materials“, 1975, 71; одлука Cour d'Appel de Paris у истом спору је објављена у „Revue de l'Arbitrage“, 1975, Види и коментар холандске одлуке, Stuyt, *Misconceptions about International (Commercial) Arbitration*, 5 „Netherlands Yearbook of International Law“, 1974, 35.

касим. Поред већ поменутих законодавних решења у већем броју земаља, осећа се све снажније ограничавање имунитета државе и у судској пракси бројних земаља, као што су, на пример, Швајцарска, СР Немачка, Холандија, Белгија, Аустрија.(5)

Теорија рестриктивног имунитета добија све више подршке и у азијским и афричким земљама. Афро-азијски правно консултативни комитет је 1958. године формирао посебну Комисију за имунитет држава у погледу комерцијалних и других трансакција приватног карактера. У раду Комисије учествовали су представници Бурме, Шри Ланке (Цејлона), Индије, Индонезије, Ирака, Јапана, Пакистана, Судана, Сирије и Уједињене Арапске Републике. У Завршном извештају из 1960. године наглашава се, између осталог, следеће: „Држава која предузима трансакције комерцијалне или приватне природе, не сме да истиче приговор сувереног имунитета ако је тужена пред судовима стране државе у вези са таквим трансакцијама. Ако би приговор имунитета био ипак истакнут, не може бити прихваћен и не може да лиши надлежности домаће судове.” Овај су став подржале све државе, са изузетком Индонезије. Занимљиво је, да у последње време, посебно у Пакистану, рестриктивна теорија имунитета се доводи у везу и са исламским правом.(6)

На позицијама апсолутног имунитета остају данас углавном земље чланице СЕВ-а, мада ни оне у том погледу нису сасвим јединствене. СССР се несумњиво залаже за апсолутни имунитет, али од тог принципа донекле одступа у једном броју својих билатералних конвенција.(7) Пољска и ЧССР ограничавају јурисдикциони имунитет држава на акта *ex iure gestionis*, а у својој новој Уредби са законском снагом о Међународном приватном праву из 1979. године, извесна ограничења имунитета поставља и Мађарска.(8)

Промене у међународним споразумима, упоредном законодавству и пракси у правцу сужавања државног имунитета имају посредан (али значајан) утицај и на конципирање имунитета у другим државама. Ово из разлога, што у релативно великом броју држава опсег имунитета није дефинисан законским нормама, већ се уместо тога једноставно упућује на правила међународног права. Тако је поступио и наш законодавац у погледу јурисдикционог имунитета; те члан 26. Закона о парничном поступку просто указује да „У погледу надлежности југословенских судова за суђење... страним државама... важе правила међународног права”. На садржину ових бланкетних норми свакако утичу промене у упоредном законодавству, пракси и регионалним међународним конвенцијама. Ово тим пре, што међународно право у погледу државног иму-

(5) Види у годишњаку „Netherlands Yearbook of International Law” који је посветио имунитету државе јубиларни број X за 1979. годину, чланке о стању законодавства и праксе у тим земљама. За Швајцарску извештај је J. F. Lalive, (стр. 153—166); за Холандију Voskuil, (стр. 245—289); за Белгију Verhoeven (стр. 73—84); за Аустрију и СР Немачку Seidl-Hohenveldern (стр. 97—110, односно 55—72). За СР Немачку види и Ress, *op. cit.*

(6) Подаци о Завршном извештају Афро-азијског правно консултативног комитета, као и о ставу исламског права према имунитету државе узети из одлуке Врховног суда Пакистана у спору „Qureshi v. SSSR”, из 1981. године, „International Legal Materials”, 1981/5, 1060, на стр. 1084—1087 и 1095—1096.

(7) Види Boguslavsky, *Foreign State Immunity: Soviet Doctrine and Practice*, „Netherlands Yearbook of International Law” (у даљем тексту: Nyll), 1979, 167.

(8) Види Mádl, *Allam a gazdaságban és az immunitás problémáit, különös tekintettel a gazdasági integrációra*, „Jogtudományi Közlöny”, 1974/6, 265.

нитета није формулисано у конвенцијама, већ су то, пре свега, обичајна правила, на која утичу понашања и ставови већег броја земаља. На тај начин постаје разумљиво, да иста (бланкетна) норма, која се у неким латинскоамеричким земљама дуго сматрала као ослонац концепције апсолутног имунитета, данас јавља и као основа за рестриктивни имунитет. Аргентински аутор Наон — након анализе судске праксе и доктрине — закључује, да „у материји имунитета државе, националне јуристикције треба да изврше рецепцију правила међународног јавног права у својој константној еволуцији“.(9)

Преображаји имунитета државе у савременим законодавствима и међународној пракси назначавају промењена схватања, али и промењени (повећани) значај имунитета државе у међународној пракси. Спорови у којима се јавља и питање имунитета су данас буквално свакодневна појава на међународном плану. Исход ових спорова је врло често неизван, јер напуштање концепције апсолутног имунитета значи и напуштање једног правила међународног права које је обезбеђивало релативно висок степен правне сигурности и *без посебне разраде*. Концепција рестриктивног имунитета, са друге стране, изискује детаљну разраду, да би могла да функционише као правило међународног права. До такве разраде на међународном плану није дошло, она постоји само у неким националним законодавствима и у ужим регионалним оквирима, те је логично, да смо све чешће сведоци „селидбе“ истог спора из једне у другу земљу у тражењу правосуђа које ће питање имунитета третирати на начин који одговара интересима тужиоца, односно тражиоца извршења.(10) У овим условима све су гласнији захтеви за међународном *кодификацијом* норми о имунитету државе, да би се поново дошло до једне синтезе и да би се постигла релативна стабилност и уједначеност на међународном плану у процењивању имунитета државе.

Сведоци смо и све озбиљнијих настојања да до такве кодификације дође. На тексту једне конвенције о имунитету државе данас ради Комисија за међународно право ОУН. Септембра 1982. године, уобличен је и први целовити нацрт једне конвенције о имунитету државе, на 60. Конференцији Удружења за међународно право (ILA) у Монреалу. Овај је Нацрт (у даљем тексту: Нацрт ILA) формулисан уз веома снажно ангажовање земаља у којима су данас најизраженије тежње за радикалним сужавањем имунитета државе, а посебно уз велико залагање чланова ILA из САД.(11) Прихваћена решења у Нацрту представљају данас текст који иде најдаље у негирању имунитета државе, чак даље од норми Америчког Закона — чиме се, наравно, смањују изгледи да се око овог текста постигне шири консензус.

(9) Naon, *Nuevas orientaciones en materia de inmunidad jurisdiccional de los estados*, „Anuario de Derecho Internacional Publico“, Buenos Aires, 1981/1, 41, на стр. 49.

(10) То је био (и јесте још увек) случај са одлуком против Југославије у корист француске компаније SEEE (види фусноту 5); види одлуке у вези са испоруком цемента Нигерији, Gramlich, *op. cit.* и Nwogugu, *Immunity of State Property — the Central Bank of Nigeria in Foreign Courts*, Niyil, 1979, 179. Види судске спорове у Швајцарској а потом у САД, у вези са извршењем арбитражне одлуке у спору између америчке компаније Liatco и Либјиске Цамахирије, „International Legal Materials“, 1981/1 151—170.

(11) На решење Нацрта ILA вратићемо се у току доцнијег излагања. Овде желимо само да наведемо илустративан податак, да међу 19 дискутаната у Монреалу по питању имунитета државе 16 су били из западних земаља; а између ових 16, шест из САД.

Значајни, и могло би се рећи, бурни, догађаји на терену имунитета државе, намећу данас једно померање осе размишљања и расправе. Дилема између апсолутног и рестриктивног имунитета није више централно исходиште и тачка око које се сучељавају разна схватања. Продор рестриктивног имунитета отворио је, међутим, нове дилеме и проблеме. У јеку смо разраде концепта рестриктивног имунитета, који тражи — за разлику од концепта апсолутног имунитета — читаве мале кодексе; и на прагу смо суочавања са једном новом претњом, јер се уместо могућности да се прешироки имунитет злоупотреби, јавља могућност да се неумереним потискивањем имунитета угрози вршење суверених функција као и основно достојанство државе.

II КАРАКТЕРИСТИЧНИ ИНСТРУМЕНТИ СУЖАВАЊА ИМУНИТЕТА ДРЖАВЕ

Почев од Римског права, историја развоја правних институција показује, да нове концепције врло често не долазе у фронтални сукоб са ранијим идејама. Тиме је и победа нових концепција мање спектакуларна: до ње долази путем стрпљивог множења изузетака. Дуго прихватани принципи остају на сцени; што више није довољно да обезбеди владавину тих принципа, но може да утиче на одређене компромисе.

У новим прописима који су донети у току последње деценије о имунитету државе, имунитет свуда остаје као правило⁽¹²⁾ — с тим, да се наводе бројни изузеци.⁽¹³⁾ Једино се у Нацрту ILA иде још корак даље, када је у питању јурисдикциони имунитет. Према члану II овог Нацрта, релативизирано је и само основно правило. Предвиђа се да јурисдикциони имунитет важи само за акта *ex iure imperii* (која се не дефинишу) с тим, што се наглашава да имунитет (за акта у вршењу суверених функција) постоји само *по правилу* (*in general*).

Ако апстрахујемо Нацрт ILA (који не садржи позитивне норме) само основно правило остаје у једноставној и чврстој формулацији. Уземо за пример најновији (канадски) Закон, који у члану 3. садржи норму:

„Изузев ако је (другачије) предвиђено овим Актом, страна држава има јурисдикциони имунитет пред било којим каданским судом”.

Нови продори и проблеми су, према томе, концентрисани на подручју изузетака. На том терену формирају се инструменти и концепције кроз које се остварује сужавање имунитета државе. У даљем излагању желимо да укажемо на неке карактеристичне инструменте и концепције

(12) Види члан 1 Британског Закона, члан 3 и члан 11 Канадског Закона, члан 1604 и 1609 Америчког Закона.

(13) Изузетима се данас настоји покрити готово све ситуације у којима се држава може појавити као дужник, те се конструишу посебни изузеци за „комерцијалну активност”, за уговоре о раду, за некретности, за интелектуалну својину, за деликте, или за случај „одузимања предмета својине кршењем међународног права”. Правила се често инспиришу једним јединим случајем или малим бројем случајева за које се сматра да сведоче о настојањима државе да избегну своје обавезе — те се стварају норме чије импликације нису довољно сагледане. Тако је, на пример, створено правило у Америчком Закону и у Нацрту ILA по којем се могу спровести мере извршења према имовини која је узета кршењем међународног права, па и према имовини која је замењена за имовину која је узета кршењем међународног права.

које у склопу данашњих размишљања о имунитету државе имају, чини се, централни значај: „Природа посла“ као мерило за утврђивање послова *ex iure gestionis*; прећутно одрицање од имунитета; раздвајање питања имунитета и питања надлежности; и приближавање извршног имунитета јуристикционом имунитету.

1. Природа посла као мерило за утврђивање који су послови *ex iure gestionis*

Основни аргумент против апсолутног имунитета лежи у констатацији (коју је тешко оспорити) да имунитет губи своје оправдање када је реч о спору поводом послова *ex iure gestionis*; односно — како је то формулисано у већини нових законских текстова — када је реч о „комерцијалној активности“(14) државе.

„Комерцијална активност“ постаје на тај начин кључни појам за рестриктивни имунитет, а тумачење тог појма даје данас основно мерило за одређивање домашаја имунитета државе.

Сасвим природно, веома је тешко дати сасвим прецизну и широко прихватљиву дефиницију „комерцијалне активности“. Закони донети последњих 10 година (а то су једини закони који разрађују ово питање) теже заправо да дају оквирна упутства судовима, не преузимајући на себе сав ризик дефинисања овог кључног појма. При томе, прецизира се, па се са комерцијалном активношћу изједначава и закључивање грађанскоправних послова,(15) да би се избегли неспоразуми који могу произићи из раздвајања привредног (трговачког) и грађанског права. Неки прописи и нацрти заузимају став и по томе, да ли се под „комерцијалном активношћу“ подразумевају и послови код којих су обе стране државе.(16) Амерички Закон садржи и једно специфично проширење домена комерцијалне активности (односно сужавање домена где постоји имунитет) постављајући у члану 1605/а/2 правило да страна држава неће да ужива имунитет ни у случају када је реч о акту који се преузима у САД и „који је у вези са комерцијалном активношћу“ те државе. (Имунитет, дакле, престаје, не само ако је спорни акт *ex iure gestionis*, већ и ако је у вези са актом *ex iure gestionis*.)

Вероватно најзначајнији проблем који се данас јавља у вези са конципирањем послова *ex iure gestionis*, односно „комерцијалне активности“, је дилема да ли да као мерило служи *сврха*, или пак *природа* посла. Уговор о купопродаји војне опреме, или компјутера за једно министарство, несумњиво има сврху која се тиче обављања суверених функција; исти

(14) Продор израза „commercial activity“ може се објаснити и тиме, што су поменути нови прописи донети углавном у земљама са англо-америчком правном традицијом (Велика Британија, САД, Пакистан, Канада), а израз „комерцијална активност“ припада појмовном апарату англо-америчког права.

(15) Види члан 5 Пакистанске Уредбе, члан 3 Британског Закона, или члан III/Б/2 Нацрта П.А.

(16) Према члану 4/2 Европске Конвенције нема изузетка (тј. остаје имунитет) ако су оба уговорна партнера државе. На истом је становишту и члан 3/2 Британског Закона; а овај став прихвата и Извештај поднет 1982. године Комисији УН за међународно право (A/CN. 4/357).

Нацрт П.А. не познаје ово ограничење изузетка. Према томе, искључује имунитет у сфери „комерцијалне активности“, без обзира да ли је само један, или су оба партнера државе.

уговор, међутим, по својој природи, је уговор привредног (трговачког, грађанског) права. Сасвим је јасно да критериј "сврхе" задржава имунитет за широки круг државних активности — укључив и неке активности које по својој суштини јесу трговачка делатност и у којима није сасвим праведно да држава, као један од партнера има привилеговану улогу. Са друге стране, критериј „природе“ посла може да искључи имунитет и код таквих активности које чине део суверених функција.

У складу са тенденцијом да се изузеци од правила које дозвољава имунитет формулишу пре свега на начин да се искључи свака могућност неоправданог позивања на имунитет, нови законски прописи опредељују се, углавном за „природу посла“ као мерило. Овакво упутство за интерпретацију „комерцијалне активности“ дато је у члану 1603/3/d Америчког Закона, у члану 2. Канадског Закона, као и у члану I/C Нацрта ILA. Енглески Закон, Пакистанска Уредба и Европска конвенција не заузимају експлицитан став по томе питању. У једној својој одлуци из 1963. године(17) Уставни суд СР Немачке (Bundesverfassungsgericht) заузео је становиште да је одлучујућа природа, а не сврха посла. На истим позицијама и швајцарски Федерални суд у једној одлуци донетој 1960. године.(18) У познатом спору Trendtex Trading Corp. v. Central Bank of Nigeria из 1977. године(19) енглески апелациони суд се такође одлучио да се ослони на природу посла као мерило за разграничење домена *iure imperii* и *iure gestionis*, те није признао имунитет Централној банци Нигерије у спору у вези са куповином цемента за војне сврхе.

Доктрина у западним земљама такође се залаже за прихватање „природе акта“ као мерила за одређивање граница области *iure gestionis*.(20)

2. Прећутно одрицање од имунитета

Није спорно, да се изричитим одрицањем од имунитета отвара могућност да се према страниој држави води поступак, или да се преузму мере извршења. При томе, важно је нагласити да је одрицање од имунитета једини инструмент за сужавање имунитета државе који не полази од разликовања суверених и несуверених функција државе. Овде је реч о подвргавању страном правосуђу на основу сопствене воље — а држава то може да чини (ако хоће), без обзира да ли је реч о комерцијалној или другој активности.

Имајући у виду ове околности, намеће се закључак, да је установа *имплицитног* одрицања од имунитета веома осетљив (донекле и опасан) инструмент. Веома је деликатно питање докле се може ићи у *препостављању* одрицања од имунитета у вези са делатношћу која није „комерцијална активност“, која спада у област суверених функција. (Одређи се можемо само нечега што имамо, те због тога одрицање и није релевантно на терену послова *ex iure gestionis*, где је имунитет државе ина-

(17) Одлука донета 30. априла 1983. године против царевине Ирана. Види Ress, *op. cit.* стр. 257; Sinclair, *op. cit.* 263.

(18) République Arabe Unie c. Dame X — Види „American Journal of International Law“, 1961, 167; односно ATF 86 I 23.

(19) 2 WLR 358 (1977).

(20) Види Ress, *op. cit.*; Sinclair, *op. cit.*; Strebels, *op. cit.*

че искључен општим правилом). Пракса нам показује, да постоје ситуације у којима установа прећутног одрицања од (јурисдикционог) имунитета добија пуно оправдање. Са друге стране, међутим, нема сумње да се широким конципирањем установе прећутног одрицања, отвара сасвим непосредна могућност, да се у практичној елиминацији имунитета државе стигне знатно даље од тачке до које досежу аргументи у прилог рестриктивног имунитета; тј. да се у осетној мери захвати и област суверених функција.

Треба рећи и то, да унутар веома снажног новог таласа законодавних решења и судских становишта, не постоји хомогеност у третману прећутног одрицања од имунитета. Европска Конвенција и Британски Закон не познају имплицитно одрицање од *извршног* имунитета,⁽²¹⁾ а наводе таксативно случајеве у којима се сматра да је дошло до прећутног одрицања од јурисдикционог имунитета. То су, пре свега, покретање спора — чиме долази до прећутног одрицања од имунитета за против тужбу из истог основа (члан 2/6 Британског Закона, члан 1/2 Европске Конвенције); закључење арбитражног споразума — чиме се сматра да је дошло до прећутног одрицања од имунитета пред судовима у вези са арбитражним поступком (члан 9. Британског Закона, члан 12. Европске Конвенције); прећутним одрицањем од имунитета сматра се и упуштање у меритум спора (члан 2. Британског Закона, члан 1. Европске Конвенције).

Знатно се шире схвата одрицање од имунитета у Америчком Закону, Канадском Закону и посебно у Нацрту ILA. Канадски Закон садржи листу случајева у којима се сматра да је дошло до одрицања од јурисдикционог имунитета (члан 4), но када је реч о извршном имунитету, члан 11. оставља ширу дискрецију, предвиђајући само да неће постојати извршни имунитет ако се тога држава одрекла, било експлицитно, било имплицитно. Амерички Закон садржи општу клаузулу (у смислу члана 11. Канадског Закона) како у погледу извршног, тако и у погледу јурисдикционог имунитета (члан 1610/a/1, односно члан 1605/a/1. Најдаље иде Нацрт ILA, наводећи изванредно широку листу случајева који ће се сматрати одрицањем од јурисдикционог имунитета,⁽²²⁾ те наглашавајући да се ови случајеви наводе само примера ради (члан III); у погледу извршног имунитета, наводи се само могућност прећутног одрицања, при чему се не наводе (ни таксативно, ни примера ради) случајеви који ће се сматрати прећутним одрицањем (члан VIII).

Широка интерпретација прећутног одрицања (какво тумачење омогућава, на пример, Нацрт ILA), претвара ову установу у инструмент који дејствује независно од претпоставки које га оправдавају, или чак против тих претпоставки, Мишљења смо, истина, да се случајеви прећутног одрицања од имунитета не морају ограничити на оне ситуације у којима је постојала намера, воља, за одрицањем и она се може и утврдити, иако није била експлицитно изражена. Може се бранити теза, да је оправда-

(21) Види члан 23. Европске Конвенције.

Британски Закон познаје само одрицање од јурисдикционог имунитета.

(22) Поред случајева које познају Европска Конвенција и Британски Закон, Нацрт ILA искључује имунитет (на основу прећутног одрицања) и у случају противтужбе из односа који није у вези са односом из које држава подиже тужбу, као и у неким другим случајевима.

но негирати имунитет и у оним случајвима, у којима индиције, истина, не доказују постојање воље за одрицањем, али се предузете процесне радње које објективно нису спојиве са инсистирањем да се датом спору обезбеди положај ван домаћаја локалног правосуђа. Проблем је у томе, да — без чврстих инструкција законодавца — коришћење и интерпретација недовољно разрађених, па и недовољно домишљених индикатора прећутног одрицања, ствара несигурност и извор је искушења. Ово тим пре, што концепт прећутног одрицања доживљава процват управо у време, када се у многим размишљањима и акцијама проблем имунитета државе поистовећује са питањем како спречити државу да се „извуче“. Јављају се и непримерена очекивања према установи имплицитног одрицања од имунитета. Амерички аутори Brower, Bistline и Loomis, на пример, замерају Британском Закону, да признаје само експлицитно одрицање од извршног имунитета, те да на тај начин лишава зајмодавца могућности да — у случајевима када се у преговорима није могло постићи да се држава одрекне од имунитета — истиче аргумент пред судом да је зајмопримац ипак пристао да се одрекне имунитета (!).(23)

На осетљивост проблема прећутног одрицања указује и једна енглеска одлука у спору између Индије и Западног Бенгала с једне стране, и једног индијског доктора са друге стране.(24) Индија и влада Западног Бенгала подигли су тужбу за повраћај зајма; а туженик је одговорио противтужбом због клевете. Спорно је било да ли су се тужиоци, покретањем спора, прећутно одрекли имунитета и у погледу противтужбе за клевету, при чему је разматрано и питање везе између тужбе и противтужбе. Овај случај сигнализира опасност да се држава изложи и политичком шиканирању, с позивом на то да се сама (прећутно) одрекла заштите путем имунитета.

Чини се, да су овакве или сличне опасности потцењене приликом формулисања неких нових законских правила и судских одлука, као и приликом састављања Нацрта IЛА. По речима немачког аутора Стребела „Општа је тенденција (на терену прећутног одрицања од имунитета) да се олакша искључење имунитета.“(25) То се види и из околности, да је у новим текстовима занемарено питање органа који се може ваљано одрећи (експлицитно или имплицитно) имунитета,(26) а повлачење одрицања од имунитета се везује за строже услове.(27)

Намеће се закључак, да скепса према томе да ли ће државе да поступају са довољно одговорности (а која је инспирисала нове норме и схватања)(28) уступа место пуном поверењу према (истим) државама, када је реч о томе неће ли правосудни органи државе подлећи политичким

(23) Brower, Bistline, Loomis, *The Foreign Sovereign Immunities Act of 1976 in Practice*, „American Journal of International Law“, 1979/2, 200, на стр. 212.

(24) High Commissioner for India et al. v. Ghosh — „International Law Reports“, 1963, 150.

Види индијски коментар ове одлуке Agrawala, *A Note on Indian Practice with respect to the Immunity of Indian Property Located within the Jurisdiction of Foreign States*, NYIL, 1979, 125.

(25) Strebel, *op. cit.* 82.

(26) Види о питању органа који се може одрећи имунитета, Вуковић *Изузеће од грађанске јурисдикције*, Загреб 1981, 26.

(27) Види Strebel, *op. cit.* 82—84.

(28) Основна тежња Нацрта IЛА, на пример, могла би се квалификовати као настојање да се онемогуће различити потези и мере путем којих би државе могле избећи своје обавезе.

искушењима приликом тумачења „прећутног одрицања” и других широких стандарда.

3. Однос имунитета и међународне надлежности

Постоје основе за концепцијско разликовање питања имунитета и питања међународне судске надлежности; и посебно, претпоставки за имунитет, односно, претпоставки за међународну надлежност. Правила о међународној судској надлежности су *норме форума* (домаћег међународног приватног права) којима се утврђује врста и интензитет контакта које један правни однос треба да има са домаћом државом да би могао да поступа домаћи суд. Што се имунитета државе тиче, сматра се да његов домашај одређују *норме међународног права* које не полазе од врсте и интензитета контакта правног односа са државом форума, већ од самог субјекта у питању и од природе његове делатности. Постојање међународне надлежности и непостојање имунитета се, на тај начин, јављају као два паралелна услова да би домаћи суд могао да суди, или да предузме мере извршења према иностраној држави.

Ове су констатације стављене пред озбиљан испит, доношењем нових норми о имунитету државе, нарочито у току последњих деценија. Реч је о томе, да нова правила којима се опредељује јурисдикциони и извршни имунитет државе, постављају, не ретко, управо контакте правног односа са државом форума, као мерило за разграничење случајева у којима се страна држава може позивати на имунитет, од случајева у којима то не може да чини. Критеријуми међународне надлежности постају критеријуми за одређивање домашаја имунитета државе.

Навешћемо само неколико примера као илустрацију ове појаве: Према члану 1605/а/2 Америчког Закона, јурисдикциони имунитет се искључује, ако је тужба базирана на „комерцијалној активности коју страна држава води у САД”, или на „акту који се обавља у САД у вези са комерцијалном активношћу коју страна држава води на другом месту”. Члан 1610. Америчког Закона говори о случајевима у којима се искључује извршни имунитет имовине стране државе која је коришћена за комерцијалну активност у САД. Према томе, *сам имунитет* не зависи више искључиво од тога да ли је реч о комерцијалној активности или о обављању суверене функције; постаје битно и то, да ли комерцијална активност има територијалне везе са форумом.

Иста идеја добија веома снажну подршку и у швајцарској пракси, нарочито у спору *Libya v. Libyan American Oil Company (LIAMCO)*, која је окончана одлуком Федералног врховног суда Швајцарске 1980. године.⁽²⁹⁾ У овом спору потврђено је становиште које су и раније заузимали швајцарски судови,⁽³⁰⁾ према којем, ако не постоје основе за јурисдикциони имунитет, неће постојати основе ни за извршни имунитет; али под претпоставком да спорни случај има довољне контакте са Швајцарском. У спору LIAMCO једини контакт са Швајцарском састојао

(29) Види текст одлуке у „International Legal Materials”, 1981/1, 151.

(30) Види одлуку *Royaume de Grèce c. Banque Julius Bär et Compagnie*, „International Law Reports”, 1956, 195.

се у чињеници да је арбитар појединац одредио Женеву као седиште арбитраже. Либија није учествовала у спору, те је арбитар појединац донео одлуку у корист америчке компаније, која је потом тражила извршење на либијској имовини у Швајцарској. Врховни федерални суд је одбио захтев за извршење, наглашавајући следеће:

„Неопходно је — чак и ако је правни спор заснован на не-сувереној делатности стране државе — да постоје околности које би везале правни однос за Швајцарску у мери да постаје оправдано да се страна држава доведе пред швајцарске органе. Нема разлога и у суштини нема смисла да се дозволи поступак против страних држава у недостатку нешто интензивније везе са домаћом територијом. Интереси Швајцарске не захтевају такав поступак; на против, он би могао да проузрокује политичке и друге тешкоће.”

Даље у пресуди каже се, да је „Захтев у погледу довољног домаћег контакта израз домаћег швајцарског права”.⁽³¹⁾ „Мешање” имунитета и контаката са домаћом државом, могло би се објаснити на следећи начин: Принцип имунитета држава је свакако плод идеје међусобног уважавања. Да би се та идеја одржала и у условима када се имунитет битно сужава, истиче се тангираност домаће државе као додатно оправдање за задирање у туђи суверенитет. На тај начин, долази до извесног спајања мерила за имунитет односно мерила за међународну надлежност, па и до међусобног прожимања ове две установе. Мишљења смо, да ова појава — последица нових погледа на имунитет државе — чини спорном једну од основних и традиционалних поставки имунитета државе, поставку да имунитет опредељују правила међународног (јавног) права. У новоствореној ситуацији, признавање или негирање имунитета у појединим ситуацијама тешко налазе ослоња на нормама међународног права — макар се то међународно право схватало „у својој константној еволуцији”. У одлуци LIAMCO речено је већ, сасвим изричито, да је „контакт са домаћом територијом” (који је постао елеменат за утврђивање постојања или непостојања имунитета) *захтев домаћег права*. Но промене се не свде само на појаву мерила међународне надлежности на терену имунитета државе. Сама појава веома детаљних (и различитих) националних прописа посвећених имунитету државе, указује на то, да долази до померања, те се проблематика имунитета државе све више прикључује домену међународног приватног права. Обзири међусобног уважавања и међународне сарадње остају важни покретачи правила, али конкретне норме којима се ти принципи остварују постају дело појединих националних законодаваца.

Вероватно ће се овакав тренд наставити све док нова стремљења не добију синтезу у новим правилима међународног права — чије је формирање тешко замисливо на други начин, сем кодификацијом, односно доношењем и широким прихватањем конвенције која би била посвећена имунитету државе. У међувремену, однос између имунитета и међународне надлежности, постаје једно од попришта сукоба присталица умереног, односно радикалног сужавања имунитета државе. У новим усло-

(31) Цитати из одлуке *Lybia v. Liамco* су узети из текста пресуде у „International Legal Materials”, 1981/1, на стр. 158.

еима, инсистирање на чистоти концепција и доследном раздвајању надлежности и имунитета (32) добива карактер залагања за безусловно отклањање имунитета; док коришћење територијалних контаката као мерила за одређивање домашаја имунитета, отвара могућност, да се приликом формирања концепта рестриктивног имунитета више води рачуна о обзирима међународне сарадње и уважавања.

4. Приближавање извршног имунитета јурисдикционом имунитету

Концепција рестриктивног имунитета је своје прве успехе остварила на плану јурисдикционог имунитета. Бројне државе које су током времена прихватиле разликовање између сфере *iure gestionis* и сфере *iure imperii*, те су се сагласиле ограничењем имунитета на овај други домен — остале су мање-више (или чак у потпуности) на позицијама апсолутног имунитета, када је реч о извршном имунитету држава. Ово је сасвим разумљиво, јер, како истиче Вуковић, „у извршном поступку може доћи до деликатнијег захвата у правну сферу дужника него у парничном поступку“.(33) Ипак, унутар тренда сужавања имунитета државе запажа се и приближавање третмана извршног имунитета начину постављања јурисдикционог имунитета. Такво приближавање — што значи сужавање извршног имунитета — видљиво је, на пример, у судској пракси Аустрије(34) и Белгије.(35) У Швајцарској пракси долази чак до изједначавања јурисдикционог и извршног имунитета. Овакво изједначавање Tribunal Federal брани аргументом, да: „Ако то не би било тако, пресуди би недостајао суштински атрибут, тј. не би могла бити извршена против боље странке против које је донета. Пресуда би била сведена на правно мишљење“.(36)

Сужавање извршног имунитета државе добило је потврду и у Америчком Закону као и у Канадском Закону, мада је у овим законима ипак задржана одређена разлика између та два вида имунитета.(37) У САД — у држави где су иначе данас најизразитија залагања за радикално сужавање имунитета државе — јављају се и мишљења да би требало *проширити* извршни имунитет државе у одређеним областима. Показало се, наиме, да далекосежна елиминација имунитета доноси и неке економске ризике. Америчко удружење адвоката (American Bar Association) основало је комисију са циљем да преиспита Амерички Закон и да предложи измене. Већина предложених измена иде у правцу даљег сужавања имунитета, но када је реч о имовини централних банака, Комисија АВА се залаже за апсолутни извршни имунитет (изузев за случај експлицитног одрицања). Комисија истиче да „све осим апсолутног имунитета

(32) На конгресу ПЛА у Монреалу су, на основу таквих инсистирања присталица сасвим радикалног сужавања имунитета, углавном откловене из Наурга раније предложене одредбе које су искључивале имунитет у погледу „комерцијалних активности“ само ако се таква активност одвија, макар делимично, у држави форумна.

(33) Вуковић, *op. cit.*, 114.

(34) Seidl-Hohenveldern, *Nyil* 1979, 97.

(35) Verhoeven, *Nyil* 1979, 73.

(36) Види одлуку цитирану у фусноти 30), „Int. Law Reports“, 1956, на стр. 193.

(37) Види чланове 1604 и 1605, односно 1609 и 1610 Америчког Закона; као и чланове 3—7, односно 11 Канадског Закона.

може да има за резултат да стране централне банке повуку своја средства из САД”.(38)

Постоји, према томе, тенденција приближавања јурисдикционог и извршног имунитета, али до њиховог изједначавања ипак не долази, чак ни под утицајем плиме данашњих настојања да се имунитет радикално сузи. Поред земаља СЕВ-а које се налазе на позицијама апсолутног извршног имунитета, практично се на истим позицијама налазе и Италија,(39) Јапан(40) и неке друге државе; а видели смо да и у државама где се широко подржава рестриктивни имунитет, остају разлике између јурисдикционог и извршног имунитета. Чак и веома радикални Нацрт ПЛА задржава разлике између јурисдикционог и извршног имунитета.(41)

Унутар настојања да се нађе решење проблема извршног имунитета државе у савременим условима, посебну пажњу заслужује солуција Европске Конвенције. У члану 23. Европске Конвенције потврђује се принцип апсолутног извршног имунитета, са једним јединим изузетком, а то је изричито одрицање у писаном облику. Ово је решење балансирано тиме, што су у Конвенцију укључена правила о признању и извршењу одлука донетих против једне државе од стране судова друге државе. На тај начин ефикасност одлука се постиже у сарадњи са државом на чијој би се имовини спровело извршење. Ово је решење сигурно ближе принципима међународног општења и сарадње, мада треба рећи и то, да је таква солуција лакше остварљива унутар једне мање и релативно хомогене заједнице држава, него на ширем, глобалном плану. Ипак, и ван регионалних оквира, становиште Европске Конвенције остаје примамљива алтернатива. Тешко је у овом часу замислити друго решење које би значило корак напред ка већој ефикасности одлука донетих против држава, а око којег би се могао постићи шири консензус.

III — ЈУГОСЛАВИЈА — И САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА ИМУНИТЕТА ДРЖАВЕ

Нова кретања у области имунитета државе имају за циљ да се битно побољша положај поверилаца према дужницима — државама које наступају у улози привредника, или пак у другој несuverеној функцији. Резултати постигнути у неким земљама су готово спектакуларни и сведоче о дубоким променама. Као последица ових промена, јављају се ситуације у којима странке бране управо супротна становишта од оних која би се још пре десетак година сматрала „нормалним”, „природним” у одређеној страначкој позицији. Тако, на пример, у спору пред америч-

(38) Види Bostrom, *Proposed ABA Amendments to FSIA*, „International Practitioner's Notebook”, July 1982, 25, на стр. 26.

(39) Италијански аутори Condorelli и Sbolci истичу: „У пракси, може се рећи, да стране државе уживају (у Италији) потпуни извршни имунитет, јер им је признат такав имунитет у готово сваком случају који се појавио...”. Condorelli, Sbolci, *Measures of Execution Against the Property of Foreign States: The Law and Practice in Italy*, NYIL, 1979, 197 на стр. 230.

(40) Види Hirobe, *Immunity of State Property: Japanese Practice*, NYIL, 1979, p. 233.

(41) Правило о извршном имунитету формулисано је чврсто (члан VIII), док норма о јурисдикционом имунитету предвиђа да ће држава *по правилу* да ужива имунитет за *acta ex iure imperii*.

ким судом 1977. године, једна наша организација рада је бранила стано-виште да она *није* држава нити орган државе — док је америчка страна настојала да докаже да наша организација удруженог рада *јесте* страна држава у смислу Америчког Закона, *јер би се једино на тај начин створила основа да се нашој организацији удруженог рада суди пред америчким судом.* У улози туженика наша се Нуклеарна електрана Кршко, коју је тужио амерички посредник (Edlow Int. Comp.) ради наплате посредничке провизије.⁽⁴²⁾ Уместо очекиваног шаблона да се „социјалистичка привредна организација покуша извући с позивом на имунитет”, суд у Вашингтону био је сведок потпуне замене улога. Према Америчком Закону (који се, истина, зове „Закон о Имунитету страних суверенитета”) и под датим околностима, претпоставка да је НЕ Кршко „страна држава”, није више била препрека, већ *једина шанса* да се успостави надлежност америчког суда према југословенском туженику. Наша странка је пак требала да доказује да не спада у круг лица која имају „привилегију” имунитета. (Наше организације удруженог рада се, наравно, не могу, ни у каквој конструкцији да се изједначе са „страном државом” — те суд није прихватио тезе тужиоца.)

Треба рећи, наравно, да случај НЕ Кршко ипак није типичан, но представља један индикатор темељних промена којих — чини се — нисмо још довољно свесни. Наше позитивно право посвећује веома мало простора питању имунитета државе, и нисмо искористили могућности (приликом новелирања Закона о парничном поступку 1976. године, доношења Закона о извршном поступку 1978. године и доношење Закона о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима 1982. године) да заузмемо став према новим појавама и стремљењима. Закон о парничном поступку из 1976. године (као и ранији ЗПП) садржи само упућивање на правила међународног права у погледу јурисдикционог имунитета. Закон о извршном поступку из 1978. године посвећује један члан (члан 13) извршном имунитету државе. Одредба овог члана је преузета из Уредбе о поступку ради извршења на имовини стране државе у ФНРЈ, из 1952. године. Норме Закона о извршном поступку су чак мање детаљне од правила Уредбе. Преузето је основно правило о извршном имунитету имовине стране државе, као и два изузетка: експлицитно одрицање и сагласност савезног органа управе надлежног за послове правосуђа. Нису, међутим, постављена мерила на основу којих би савезни орган могао да да сагласност да се у одређеном случају не призна извршни имунитет страниој држави.⁽⁴³⁾ Закон о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима из 1982. године — који представља кодификацију нашег међународног приватног права (укључив међународно грађанско процесно право), не садржи никакве одредбе о имунитету државе.

Мишљења смо, да догађаји и појаве чији смо сведоци у новије време, а нарочито у току последње деценије, изискују један активнији

⁽⁴²⁾ Edlow International Co. v. Нуклеарна Електрана Кршко, 41. Ф. Supp. 827, (S.D.N.Y. 1977). Види амерички коментар ове одлуке, Brower, Bistline, Loomis, *op. cit.* на стр. 202—203.

⁽⁴³⁾ Према Уредби из 1952. године, одсуство реципроцитета је могло да представља повод за такву сагласност савезног органа. Види детаљније о извршном имунитету страних држава у нашем саопштењу и ранијем праву, Varadi, Immunity of State Property from Execution in the Yugoslav Legal System, NYIL 1979, 85.

приступ. У условима када ситуацију на међународном плану карактеришу пре свега *контроверзе* око домашаја имунитета, када национална законодавства приступају (једнострано) детаљном регулусању имунитета државе, када је међународноправни концепт апсолутног имунитета дерогирани али није још замењен новим правилима која би имала карактер међународноправних норми — просто упућивање на правила међународног права бланкетном нормом, као што то чини наш ЗПП, не може више да представља задовољавајуће решење. Било би потребно, да наш законодавац формулише прецизнија и детаљнија правила, која би представљала поузданије упутство за наше судове и кроз која би се могли адекватније изразити наши интереси у новонасталој ситуацији. Сматрамо такође, да би било корисно да се наша земља активније укључи у настојања да се формулишу нова правила о државном имунитету на међународном плану. Ваљало би размотрити и могућност приступања Европској Конвенцији,⁽⁴⁴⁾ имајући нарочито у виду солуцију Конвенције у погледу извршног имунитета. На тај начин, у земљама који су наши значајни привредни партнери, обезбедио би се такав третман југословенске имовине, какав третман — на основу важећих прописа — ми иначе пружамо тим земљама.⁽⁴⁵⁾ (А то је повољнији третман од оног који би смо данас имали на основу националног права тих земаља.) Прикључење конвенцијском режиму било би, по свему судећи, корисније, од примене реторзионих мера у случају да се — рецимо у СР Немачкој, Аустрији или Швајцарској — на основу нових домаћих правила, не призна извршни имунитет имовине СФРЈ.

У сваком случају, било би корисно — а чини се и неопходно — да се сагледају нове тешкоће и нове могућности створене изванредно динамичним развојем догађаја у домену имунитета државе; те да се, кроз акцију у унутрашњем законодавству и на међународном плану, залажемо за заштиту наших принципа и интереса.

(44) Члан 37 Европске Конвенције отвара могућност да Конвенцији приступе и државе које нису чланице Европског Савета, уз сагласност земаља чланица.

(45) Другим речима, Југославија би уживала извршни имунитет изузев у случају експлицитног одрицања — што одговара нашем садашњем виђењу извршног имунитета страних држава. Са друге стране, конвенцијски услови за признање и извршење страних одлука против домаће државе се у суштини не разликују од услова под којима се иначе извршавају стране судске одлуке код нас.

SUMMARY

CONTEMPORARY TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF THE IMMUNITY OF THE STATE

During the last decade, we have been witnessing a very significant transformation in the legislatures and judicial practice of a significant number of states regarding the immunity of the state. First of all, new viewpoints have been formed as a reply to the significant increase in the activities of the state beyond its sovereign functions; they have been formed in a climate created by the violent and unbalanced criticizing of the immunity of the state. The dilemma between the absolute and restricted immunity does not constitute the starting point and the question over which the diverse viewpoints should be confronted any more. The main question is the option between the moderate and the radical shrinking of the immunity of the state; in addition, there is the concern over the possible abuse of too much immunity, and also that a too radical shrinking of it shall endanger the execution of sovereign functions of the state.

The problems concerning the methods and scope of this shrinking are in the focus of the matter. Several characteristic instruments used in this process, which are the cause of complex problems and controversies, may be selected. They are: the nature of activity as the measure for the determination of which activities are „*ex iure gestionis*”; the tacit renunciation of immunity; the manner of establishment of the relationship between immunity and the international judicial jurisdiction; finally, the closer ties between the executive immunity and the jurisdictional immunity.

It may be stated as a fact that Yugoslav law has not become involved in the trend to a necessary degree. The directing to the regulations of international law by the use of blanket norms does not offer a satisfactory solution any more, at the moment when the concept of international law pertaining to absolute immunity has derogated, without being substituted by new regulations in the character of norms of international law. New events and situations seek a more active approach not only in national but also in international legislature; that is the only way to express our principles and interests in the newly created situation.

RÉSUMÉ

LES TENDANCES CONTEMPORAINES DU DÉVELOPPEMENT DE L'IMMUNITÉ DE L'ÉTAT

Au cours des dernières décennies nous sommes témoins de très importantes transformations dans les législations et la pratique judiciaire d'un très grand nombre d'Etats en ce qui concerne la question de l'immunité des Etats. Les positions nouvellement prises se constituent tout d'abord en tant que réponse à l'accroissement important des activités de l'Etat en dehors des fonctions souveraines; et qui se forment sous le climat qui est créé par la critique puissamment et insuffisamment équilibrée de l'immunité de l'Etat. Le dilemme entre l'immunité absolue et restrictive n'est plus la source centrale et le point autour duquel se confrontent les différentes conceptions. Au premier plan sont les options entre le rétrécissement modéré et radical de l'immunité de l'Etat; or à part les soucis d'abuser de l'immunité trop large, l'appréhension se manifeste à ce que le rejettement immodéré de l'immunité mette en danger l'exercice des fonctions souveraines.

Au centre des événements se trouvent les problèmes en relation avec le mode et l'ampleur du rétrécissement de l'immunité de l'Etat. On peut distinguer plusieurs instruments caractéristiques du rétrécissement de l'im-

munité de l'Etat qui sont aujourd'hui le motif des problèmes complexes et des controverses, à savoir: la nature de l'affaire en tant que critère pour la détermination quelles sont les affaires ex jure gestionis; le renoncement tacite à l'immunité; le mode de l'établissement des rapports de l'immunité et de la compétence judiciaire internationale; et le rapprochement de l'immunité exécutive de l'immunité juridictionnelle.

On peut constater que le droit yougoslave n'est pas inclus dans une mesure suffisante au nouveau courant des événements. L'orientation par la norme de formulaire aux règles de droit international ne donne plus une solution satisfaisante au moment quand de le concept de droit international de l'immunité absolue est dérogé, mais n'est pas encore remplacé par de nouvelles règles qui auraient le caractère des normes de droit international. Les nouveaux faits et événements exigent l'initiation plus active tant sur le plan de la législation nationale, que sur le plan internationale; ce n'est que de cette manière qu'on peut énoncer nos principes et nos intérêts dans la situation nouvellement créée.